

Asztalos Bence

Esztétika, dramaturgia, innováció Richard Strauss

Intermezzo című operájában

Témavezető: Mesterházi Máté

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-

történeti tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2010

DOKTORI TÉZISEK

I. A kutatás előzményei

Doktori disszertációként a Richard Strauss *Intermezzo* című operájában jelentkező témaválasztás és dramaturgia esztétikailag is meghatározó újszerűségét, valamint a zeneszerzőnek a tökéletes szövegérthetőségre való törekvését mint művészi célkitűzést dolgoztam fel. 1920-as, 30-as évekbeli számos bemutatója és előadása ellenére ez az opera mára sem foglalta el helyét a nagyobb dalszínházak repertoárjában. Ez a tény a művel foglalkozó tudományos munkák számát is behatárolta. Mélyrehatóbb elemzések a következő könyvekben találhatóak: Norman Del Mar: *Richard Strauss. A Critical Commentary on his Life and Works. Volume II.* London, (Barrie & Rockliff, 1969); William Mann: *Richard Strauss. Das Opernwerk.* (München, C. H. Beck Verlag, 1967); Katharina Hottmann: *Historismus und Gattungsbewusstsein bei Richard Strauss.* (Tutzing, Hans Schneider Verlag, 2005).

Hogy az *Intermezzó*ról számottevő magyar nyelvű értékeléseket egyáltalán olvashatunk, az Fábrián Imre és Batta András Strauss-monográfiáinak köszönhető. Batta az *Intermezzó*nak a húszas

évek *Zeitoper*-stílusára tett, műfajteremtő hatására hívja fel a figyelmet. Az opera 1929. november 12-i budapesti bemutatójára – a rákövetkező nap megjelent lapokon kívül – mindössze Tallián Tibor „Nemzetközi repertoár” című írása utal Staud Géza *A Budapesti Operaház 100 éve* (Budapest, Zeneműkiadó, 1984) című könyvében.

II. Források

A Strauss-életmű értelmezésének útmutatói a Strauss írásait, jegyzeteit, visszaemlékezéseit tartalmazó, közreadott dokumentumok, illetve a zeneszerző hátrahagyott, kiterjedt levelezése. Az *Intermezzo* két szerzői Előszavát – a straussi operaesztétika fontos megnyilvánulásait – az értekezés Richard Strauss *Betrachtungen und Erinnerungen* (Willi Schuh hrsg., Zürich, Atlantis Verlag, 1957) című kötetéből közli. Az operaszerzőként bejárt út – a szövegnek a szimfonikus kiindulással szemben egyre inkább teret nyerő elsősége – magukon a műveken kívül nyomon követhető Strauss Hugo von Hofmannsthallal, Hermann Bahrral, Joseph Gregorral és Clemens Kraussal folytatott levelezésében. A disszertációban tett megfigyeléseimet, megállapításaimat fontosnak tartottam ezen dokumentumok alapján a komponista és a szerzőtársak saját gondolataival is alátámasztani.

Az *Intermezzo* önéletrajzi háttérének bemutatásához nyújtott kiindulási pontot Ernst Decsey „Die fatale Mücke” címmel, a *Bohemia* 1924. október 26-i számában megjelent cikke. Munkámban további segítséget jelentett a zeneszerző életének legújabb kutatásokat feldolgozó, naptárszerű krónikája: Franz Trenner: *Richard Strauss. Chronik zu Leben und Werk.* (Wien, Verlag Dr. Richard Strauss GmbH & Co. KG., 2003).

Bofolyásolták az értekezés gondolatmenetét fontos *Intermezzo*-előadások közreműködőinek, létrehozóinak értékes észrevételei, visszaemlékezései is. Kiemelkedik ezek közül az opera ősbemutatóján a női főszerepet éneklő Lotte Lehmann *Singing with Richard Strauss* című kötete (London, Hamish Hamilton, 1964), továbbá a bécsi Theater an der Wien 2008-as *Intermezzo*-produkcióját rendező Christof Loyjal folytatott műhelybeszélgetés részlete, amely *Was tut eine in jeder Hinsicht begabte Frau in einer durchschnittlichen Umwelt?* címmel az előadás műsorfüzetében jelent meg, valamint Erich Grafnak, a Bécsi Filharmonikus Zenekar tagjának „Die Bedeutung von Richard Strauss’ «Intermezzo»” című cikke, mely 1963-ban, az *Österreichische Musikzeitschrift* 18. évf. 6. számában volt olvasható.

Az opera 1929-es budapesti premierjét a *Magyar Hírlap*, *Pesti Hírlap*, *Budapesti Hírlap*, *Népszava*, *Esti Kurír*, *Magyarország*,

Magyarság, Ujság valamint a *Pester Lloyd* 1929. november 13-i számaiban megjelent kritikák alapján dolgoztam fel. A legszínvonalasabb elemzés az utóbbi lapban olvasható, Molnár Géza tollából.

Az értekezés a következő *Intermezzo*-hangfelvételeket is elemzi: Orchester der Wiener Staatsoper, vezényel: Joseph Keilberth, *Christine*: Hanny Steffek, *Robert Storch*: Hermann Prey, 1963; Symphonieorchester des Bayerischen Rundfunks, vezényel: Wolfgang Sawallisch, *Christine*: Lucia Popp, *Robert Storch*: Dietrich Fischer-Dieskau, 1980; Radio-Symphonieorchester Wien, vezényel: Kirill Petrenko, *Robert Storch*: Bo Skovhus, *Christine*: Carola Glaser, 2008.

III. Módszer

Az értekezés tárgyát operaénekesként és zenekari zenészként egyaránt vizsgáltam. A disszertáció első fejezete az 1920-as évek *Zeitoperjeire* előremutató *Intermezzót* az opera magyarországi bemutatójának sajtóvisszhangján keresztül mutatja be. Az elemzés ilyen módszere a mű korabeli – esetenként értetlen – fogadtatásának értékelésére is lehetőséget ad. A következő fejezet a témaválasztás

szokatlanul nyílt, leplezetlen önéletrajzi háttérrel foglalkozik. A harmadik fejezet a dramaturgiai koncepciót, a negyedik fejezet a partitúrához írott két Előszónak a tökéletes szövegérthetőséget szolgáló útmutatásait helyezi a középpontba. Az ötödik fejezet az opera zenei témáit, motívumait, illetve Strauss saját és más zeneszerzők műveiből átvett zenei idézeteit állítja egymás mellé. A disszertáció záró fejezete fontos *Intermezzo*-hangfelvételek interpretációbeli jellegzetességeit emeli ki az értekezés előző részeiben tárgyalt szempontok összehasonlításával.

IV. Eredmények

A „prima la musica, poi le parole” – az opera műfajának alapvető – kérdése Strauss operaszerzői pályafutásának öt évtizedét végigkísérte, ismételt felvetődésének legfőbb oka pedig nyilvánvalóan az lehetett, hogy a zenekari és operai munka során gyakran nem érteni az énekes által ejtett szöveget. A zeneszerző az *Intermezzóban* veti föl először teljes horderejével ezt a problémát, melynek súlyát operaénekesként és zenekari zenészként egyaránt átéreztem.

Az értekezés mélyreható részletességgel mutatja be az opera újszerű vokális stílusa és zenekari közzjátékai által teremtett dramaturgiai koncepcióját, a mű cselekményének leplezetlenül önvallomásos, önéletrajzi mivoltát, illetve a komponista tökéletes szövegérthetőségre való törekvését mint művészi következményű célkitűzést. Az értekezés magyarul elsőként közöl fontos részleteket az opera „nem publikus” („nicht veröffentlichtes”) Előszavából. A „publikus” Előszó Fábián Imrénél, illetve Batta Andrásnál eddig is olvasható részleteit pedig további fontos szemelvényekkel egészíti ki. A disszertáció ugyancsak elsőként dolgozza fel az *Intermezzo* 1929. november 12-i magyar bemutatójának sajtóvisszhangját, illetve fontos *Intermezzo*-hangfelvételek eddig el nem végzett összehasonlító elemzését adja meg.

A munka során leginkább egy remény táplált: a hazai operajátszásban előbb-utóbb igény támad arra, hogy azok a Strauss-operák, amelyek létezéséről az elmúlt hetven évben legfeljebb ha tudomást vettünk, bekerüljenek abba a körbe, mely jelenleg a *Salome*, az *Elektra* és *A rózsalovag* ismertségével be is zárul. Ezzel a célkitűzéssel a doktori értekezés a hazai Richard Strauss-recepció által még be nem járt utat nyithat meg.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Richard Strauss: *Salome* Kappadozier

2003. febr. 3. Deutsche Oper am Rhein, Duisburg;
karmester: Ira Levin,

2003. márc. 5., 12. Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf;
karmester: Hans Wallat

2003. ápr. 4. Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf;
karmester: Ira Levin

Richard Strauss: *Salome* 1. Soldat

2005. ápr. 30., máj. 4. Magyar Állami Operaház;
karmester: Will Humburg

Richard Strauss: *Ariadne auf Naxos* Perückenmacher, Lakai

2002. dec. 27. Deutsche Oper am Rhein, Duisburg;
karmester: Andreas Stoehr

2002. febr. 13. Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf;
karmester: Wen-Pin Chien

Richard Strauss: *Capriccio* 5. Diener

2002. dec. 6., 8., 15. Deutsche Oper am Rhein, Duisburg;
karmester: John Fiore

2003. ápr. 13., 19., 23., 25., máj. 7., 11., 14. Deutsche Oper am Rhein, Düsseldorf; karmester: Andreas Stoehr

Richard Strauss: *Im Spätboot, Der Einsame*

2008. máj. 18. Verein „Freunde der Klavierkunst” Johannes Brahmsgasse 1, Pressbaum, Wien; zongora: Elena Larina

1994-től a Budapesti Fesztiválzenekar hegedű-szólamának tagjaként részvétel számos Richard Strauss-mű előadásában